

een „normalen” arbeidsdag spreekt zooveel zonde, al wreekt zich daarin veler abnormale arbeidstijd. Winzucht en onbarmhartigheid zullen willicht noodig maken eene grens voor den hierbedoelden arbeid te stellen. En toch is te duchten, dat zoo de arbeid meer en meer ontaardt. Arbeid zonder toewijding is eene caricatuur. Arbeid, gelijk hij moet zijn, kan nooit worden betaald. Bruine boonen zijn in guldens te waardeeren. Maar de trouw en de liefde, welke de pit en de drijfkracht van allen arbeid moeten zijn, worden in geen kruidenierswinkel verkocht.

Tegenover het zich geven van den knecht aan mijn dienst, moet staan een betamelijk onderhoud voor hem en de zijnen. Maar het verband tusschen een en ander ligt dieper dan zij meenen, welke in het loon eenvoudig een in geld omgezet dienen zien. Doch heeft eenerzijds de patroon zich de vraag te stellen wat de knecht voor het onderhoud van zijn gezin behoeft, aan den anderen kant heeft deze te overwegen wat voor den dienst gevorderd wordt, en tot zekere hoogte daarnaar den duur van den arbeidsdag te meten.

X Zoo werd dan in Rome door het schier onteerend karakter, dat zoo menige arbeid droeg, van velerlei beroep afgehouden. Maar al overwon men den daardoor gewekten weerzin, wat zoude het baten? Wie zich aan denzelfden arbeid waagde, als door slaven werd verricht, moest ras ervaren, dat hij een ongelijken strijd aangebonden had. De slavenarbeid kostte te weinig dan dat daarmee op den duur door anderen geconcurrereerd kon worden. Schier in elk bedrijf en beroep vond men slaven bezig. Lacombe wijst ons in zijne schildering van Rome's maatschappelijk leven aan, welke voorname plaats daarin door de slaven werd bekleed. „C'est un ouvrier libre, vivant hors de notre maison, qui confectionne nos chaussures, tisse nos habits, cuit notre pain, nous fait des statues ou peint pour nous des tableaux. A Rome, une grande maison demandait tous ces produits à ses propres esclaves.” Maar ook buitenshuis werd belangrijke bezigheid hun vaak opgedragen, gelijk dit reeds uit de *actiones adjectitiae qualitatis* blijkt. Slaven komen voor als scheepskapitein en zetbaas. Soms dreven zij eenen kleinen handel. Bij het belastingwezen treft men ze in dienst der *publicani* aan; zelfs worden zij van den publieken dienst in staat en gemeente niet geweerd. Het gemak, dat zij aan den *dominus* in het maatschappelijk leven boden,